

MARIA TERESA

FERRER I MALLOL

LA CONQUESTA DE

SARDENYA I

LA GUERRA DE CORS

MEDITERRANI

Una conquesta difícil

Quan Jaume II de Catalunya-Aragó emprengué la conquesta de Sardenya el 1323 ho féu amb la convicció que seria una font de riquesa per a la seva Corona. Hom ponderava, segurament de manera excessiva, els recursos de l'illa i les rendes que proporcionava a Pisa. La realitat fou ben diferent: les guerres per a obtenir la subjecció total de l'illa duraren gairebé un segle i costaren moltes vides i molts diners, mentre que les rendes que havia de produir s'esvanien a causa de la mateixa guerra. Però segurament el cost directe de les operacions militars, tot i ésser molt alt, no fou res comparat amb el cost indirecte: la inestabilitat política de l'illa provocà la inseguretat a les línies marítimes de tot el Mediterrani occidental i danys incalculables al comerç català, que en teoria havia de sortir beneficiat de la conquesta d'una illa ben situada des del punt de vista estratègic.

L'expedició de conquesta de 1323-1324, confiada a l'infant Alfons, reeixí en els seus objectius, però no deixà una situació ben consolidada i calgué renovar l'esforç de guerra, tant contra Pisa i Gènova, que tenien interessos a Sardenya, com contra alguns nobles de l'illa, especialment els Doria, d'origen genovès.

Mentre els jutges d'Arborea —d'origen català per línia masculina— mantingueren bones relacions amb els monarques del casal de Barcelona, les dificultats pogueren ésser superades amb més o menys fortuna. Les coses esdevingueren més difícils quan Marià IV d'Arborea, que succeí el seu germà Pere el 1347, canvià la política de la seva família i anà distanciant-se de la monarquia catalana fins a enfrontar-s'hi obertament des del 1353.

El rei Pere el Cerimoniós intentà de sufocar la revolta amb una expedició encapçalada per ell mateix, que arribà a l'illa pel juny de 1354. S'apoderà de l'Alguer i confiscà altres terres rebels i, després d'haver signat una pau amb els Arborea, deixà l'illa, aparentment pacificada, el juliol de 1355. El consell reial, que s'havia fet càrrec del govern dels estats peninsulars du-

rant la seva absència, havia sol·licitat el retorn immediat del monarca a causa de l'actitud amenaçadora de Pere el Cruel de Castella, que es traduí efectivament en guerra pocs mesos després de la tornada del rei Pere el Cerimoniós.

La pacificació de Sardenya no pogué consolidar-se i el 1364 els Arborea tornaren a aixecar-se, quan la desastrosa guerra amb Castella impedia al rei d'ocupar-se dels problemes de l'illa.

Les guerres i la penúria financera de la Corona catalano-aragonesa

La Corona catalano-aragonesa no tenia recursos per a mantenir una guerra llarga, de desgast. No podia confiar en els ingressos sorgits de la mateixa illa perquè les places fortes amb guarnició catalana quedaren aviat gairebé isolades en un medi hostil, del qual no podien esperar ni tan sols vitalles, mentre que les rendes generades a les viles de domini català eren totalment insuficients per a mantenir i pagar els soldats que formaven les guarnicions.

D'altra banda, els recursos dels regnes peninsulars eren igualment escassos. Els monarques no havien pogut mai reunir un tresor, ja que la política d'expansió territorial, primer a la Península i després a les illes mediterrànies, no solament ho havia impedit sinó que més aviat havia produït deutes.

La penúria financera crònica s'havia agreujat a mitjan segle XIV, tant a causa de les guerres com de fets naturals, entre els quals cal esmentar les secades i la pesta. Entre 1343 i 1344 Pere el Cerimoniós portà a terme sengles campanyes militars per a reincorporar el regne de Mallorca a la seva Corona; el 1348 hagué de fer front a les revoltes dels unionistes a Aragó i a València, i el 1349 a una nova campanya a Mallorca contra l'ex-rei Jaume III. De 1351 a 1356 la guerra contra Gènova exigí també un gran esforç financer per a armar les flotes i defensar les costes. El mateix any 1356 (abans que conlogués del tot la guerra amb Gènova, amb la qual no fou signada la pau fins al 1360), començà la terrible guerra amb Castella; el període pròpiament bèl·lic durà, amb breus pauses de pau o treva, fins al 1366, bé que la pau no fou signada fins al 1375. Aquesta guerra comportà tanta destrucció a Aragó i al País Valencià i un esforç financer tan fort a Catalunya, que hagueren de passar molts anys abans que tots tres territoris poguessin refer-se'n.

El finançament de la defensa de les

places catalanes a Sardenya: confiscacions i desviació del tràfic marítim
No té res d'estrany, doncs, que en alguns moments la defensa de Sardenya passés a un segon terme. És cert que el 1368 el rei envià a l'illa l'expedició de Pedro López de Luna (que, però, fou derrotat i mort) i que després hi mantingué galeres armades per a defensar les places fortes de Càller i de l'Alguer, però no pogué repetir, com calia, l'esforç fet el 1368 i enviar-hi el vescomte de Rocaberti amb un gran estol el 1376, tal com havia promès, i encara menys passar-hi personalment. En realitat, el monarca ni tan sols pogué assegurar la regularitat en la tramesa de vitalles i de diners per a la paga dels soldats.

Els retards en dues qüestions tan essencials feien molt difícil la tasca dels dos governadors que, sense mitjans, havien de sostenir les posicions catalanes a l'illa. Encarats amb aquesta responsabilitat, els governadors havien trobat la solució de confiscar gra o altres mercaderies per tal d'avitual·lar Càller i l'Alguer i pagar la tropa; endossaven després el pagament de les indemnitzacions corresponents a les autoritats peninsulars.

Ja el 1350, els síndics de Barcelona presentaren un greuge a les Corts de Perpinyà per la confiscació d'un carregament de gra pertanyent a mercaders barcelonins, efectuada pel governador Riambau de Corbera. Feren notar que fets com aquest podien provocar la despoblació de Sardenya, ja que els mercaders tindrien temor de sofrir aquesta violència i no hi anirien a vendre llurs mercaderies ni a comprar gra, formatges, llanes, etc.

Pere el Cerimoniós donà la raó a la ciutat de Barcelona en la seva queixa, però aquest sistema heterodox de finançament no tan sols no desaparegué sinó que s'incrementà. Sovint, no solament foren confiscades mercaderies que entraven a l'illa o sortien de l'illa, sinó que vaixells amb base en els ports sards sota domini català i destinats generalment a la defensa de l'illa, interceptaven vaixells que passaven prop de Sardenya, o no tan a prop, i els obligaven a canviar de ruta i descarregar a l'illa, on les mercaderies que portaven eren embargades i venudes.

No cal dir que aquestes actuacions causaven malestar en els territoris peninsulars i tensions amb els altres estats del Mediterrani occidental. Malgrat que la Corona es feia càrrec de pagar les compensacions als damnificats, el procediment era tan llarg que sovint passaven anys abans que poguessin ésser satisfets. No és estrany, doncs, que els estats

afectats decretessin represàlies contra els catalans a fi de satisfer directament llurs mercaders. Tot això contribuïa a augmentar la conflictivitat en el mar.

El 1370, dels vint-i-vuit casos de pirateria exercida per catalans contra genovesos i que Pere el Cerimoniós s'havia compromès a indemnitzar, n'hi havia almenys setze que havien tingut lloc a les mars de Sardenya, sense comptar una colla de damnificats de Bonifació que eren en una llista a part. La majoria de les reclamacions eren dels anys 1366-1369, bé que n'hi havia alguna d'endarrerida, del 1361. Set de les preses havien estat fetes pels capitans o els patrons de les galeres reials que defensaven les mars de Sardenya: Olf de Pròixida, Lluís d'Averçó, Berenguer Sespujades i Berenguer Morei; quatre o cinc havien estat obra de veïns de Càller, tres de veïns de l'Alguer i almenys una altra era una confiscació directa del governador de Càller. La major part d'aquestes preses eren petites, moltes entre els 100 i 500 florins de valor, bé que tres o quatre sobrepassaven aquesta xifra i una arribava als 2.949 florins; les de més valor solien ésser objecte de reclamacions particulars i immediates.

L'any 1369 Pere el Cerimoniós havia amonestat tant el comte de Quirra, Berenguer Carròs, capità de guerra a Sardenya, com els governadors de Càller i del Logudor, Asbert Satrilla i Dalmau de Jardí respectivament, perquè havien permès que s'armessin llenys, que havien pres béns de genovesos i d'altres, els quals després havien hagut d'ésser indemnitzats pel monarca. Per això els ordenà que no permetessin armaments de vaixells si els patrons no donaven seguretats de no atacar genovesos i altra gent amb qui no hi havia estat de guerra, llevat que els trobessin entrant a les terres dels jutges d'Arborea, o bé sortint-ne.

El mateix any 1369, la notícia que Francesc d'Averçó, capità de dues galeres de guàrdia a Sardenya, havia enfonsat algunes barques genoveses i mort amb suplicis alguns dels tripulants irrità molt més el rei, que recalçà que encara que fossin trobats portant socors al jutge d'Arborea, només podien prendre'ls els béns, sense fer dany a les persones. També Berenguer Sespujades, patró d'una de les galeres de la guarda de Sardenya fou objecte d'una enquesta per la presa d'una coca genovesa el 1370.

Però no eren els genovesos els únics perjudicats: el 1369 la nau del català Ramon Begur, carregada de blat, fou desviada també per les galeres

de Francesc d'Averçó i Berenguer Sespujades per ordre d'Asbert Satrilla, governador de Càller, a fi de proveir la ciutat i les galeres reials. El governador lliurà debitoris pel valor del gra que havia confiscat als propietaris, els quals, poc després, reclamaren aquestes quantitats a la cort catalana.

Els anys següents, fins al 1396, els embargaments continuaren a Sardenya. Els genovesos en foren víctimes freqüentment, cosa comprensible ja que de manera encoberta o clara ajudaven els sards. El 1371 fou desviat, per exemple, el pàmfil de Pere Menescal, patronejat per Paolo Bechignoni, carregat de mercaderies de Gerardo i Battista Squarciafico i de Pietro «Clerch», entre d'altres, que fou portat a l'Alguer per les quatre galeres armades capitanejades per Berenguer Ripoll. El seu carregament fou valorat per les autoritats genoveses en més de 4.567 lliures.

La presa del pàmfil d'Oberto i Antonino de «Sellariis», desviat el 1374 per la galera armada de Càller patronejada per Ramon Boter, fou encara més valuosa. En aquest cas, el blat que portava el vaixell fou consignat al cònsol dels genovesos a Càller i els mercaders pogueren vendre'l ells mateixos. El governador de Càller, Asbert Satrilla i els consellers de la vila escriviren una carta al dux de Gènova per informar-lo que la necessitat d'aviuallar Càller els havia obligat a desviar el pàmfil, però que estaven disposats a indemnitzar els danys rebuts pels mercaders i a pagar 200 florins d'or de Florència pel nòlit del vaixell. Els genovesos estimaren els danys rebuts, per venda a menor preu, en 8.437 lliures genoveses.

Però la presa més ressonant fou la de la nau castellana de Gutierre Pérez de Santander, patronejada per Juan Rodríguez de Vera, carregada de mercaderies de gran valor pertanyents a genovesos. Les autoritats de l'Alguer destinaren aquestes mercaderies, valorades en 28.673 florins d'or, a cobrir diverses necessitats de l'illa. Pere el Cerimoniós pagà una petita part del deute a Bartolomeo Scarampi, que era un dels afectats i procurador de la resta, el 1381. El 1383 el monarca assignà el deute sobre els drets de la Cambra Apostòlica, que cobrava des que s'havia declarat indiferent en el Cisma que dividia l'Església, però, evidentment no n'hi hagué prou, perquè el 1390 quedaven encara 20.000 florins per a pagar. Per tal de poder liquidar aquest deute, Joan I hagué d'empenyorar per mitjà de vendes a carta de gràcia el castell i l'alou de Montcada i el castell i la baronia de Cervelló a la

ciutat de Barcelona, que li lliurà 12.000 florins d'or que li faltaven per a completar aquella quantitat. Hi hagué altres preses destinades a aviuallar les places catalanes a Sardenya o a pagar els salaris dels soldats; entre 1371 i 1394 en tenim documentades unes altres sis, a més de les que ja hem esmentat, però n'hi hagué més. D'aquestes sis preses, el vaixell era català en tres casos, en un altre cas era de Siena i en la resta era de genovesos.

El 1375, Càller armà una nau castellana, de la qual fou patró Anton de Puig-alt, per tal de desviar vaixells i assegurar l'aprovisionament de la vila, que es trobava, segons afirmaven, en gran perill. Les confiscacions de vaixells catalans carregats de vitualles degueren ésser tan freqüents que llur descarregament donà feina durant tretze mesos a un patró de vaixell castellà i als seus mariners.

Probablement hi hagueren moltes protestes contra aquests fets en els regnes peninsulars, que en aquest mateix any patien també grans dificultats d'aviuallament a causa de la secada del 1374, que havia anul·lat, gairebé, la collita de cereals. El 1376, Pere el Cerimoniós es veié obligat a dictar ordres severes perquè els oficials reials a Sardenya no prenguessin gra, vitualles, mercaderies o diners dels seus súbdits per grossa que fos la necessitat a l'Alguer o a Càller, exceptuat el cas que hi hagués perill de perdre aquestes places. Malgrat que el rei recomanà als oficials d'usar aquesta facultat amb molta cautela, era evident que treia tota efectivitat a l'ordre de no realitzar confiscacions, perquè sempre seria al·legat el perill de pèrdua de les places. L'actitud permissiva del monarca era comprensible ja que, com ell mateix deia, la indemnització als seus súbdits era cosa que tenia remei, mentre que la pèrdua d'alguna d'aquelles viles no en tenia.

Era evident, però, que aquest sistema retreia els mercaders d'assegurar per pròpia iniciativa l'aprovisionament de l'illa. Així, no té res d'estrany que, el 1379, abans d'ariscar-se a fer un viatge a Sardenya, el patró barceloní Francesc Fogassot volgués la cobertura d'un manament reial exprés per a ell, que ordenava als oficials reials de Sardenya de deixar-li vendre a ell mateix, al millor preu que pogués, les vitualles que pensava portar a l'illa. Un manament reial, de caràcter general, fou expedit també al mateix temps per a tots aquells que portessin vitualles a Sardenya.

És símptoma evident del malestar que provocaven en els regnes peninsulars els mètodes d'aprovisiona-

[Faint, mostly illegible handwritten text in a historical script, likely Latin or Catalan, covering the left side of the page. The text appears to be a transcription or a related document to the main text on the right.]

24. La còpia quatrecentista de la pau estipulada el 24 de gener de 1388 entre el rei Joan el Caçador i la jutgessa Elionor d'Arborea (Càller, Archivio di Stato, Antico Archivio Regio, vol. F1).

ment usats a Sardenya la presentació d'un greuge a les Corts generals de Montsó del 1383, en el qual els braços de Catalunya exigien al monarca que la nau castellana que tenien els habitants de Càller, amb la qual desviaven els vaixells, fos portada a Catalunya; per assegurar-se que el rei compliria aquesta petició, que fou acceptada, els braços volien retenir tota la segona paga del donatiu ofert al monarca fins que la nau fos a Barcelona; finalment decidiren retenir només 15.000 florins.

La pau signada, després de llarguissimes negociacions, el 1388, regnant ja Joan I, entre la Corona catalano-aragonesa i Elionor d'Arborea alleugerí la situació militar a Sardenya. Sàsser, Vila d'Esglésies, Longosardo i altres terres ocupades abans pels sards foren retornades pels Arborea a la Corona catalano-aragonesa i aquesta es comprometé a deslliurar Brancaloneo Doria, el marit d'Elionor, que tenia presoner des de feia temps; Joan I no complí la seva promesa fins al 1390, sens dubte pel temor que la llibertat d'aquell significaria tornar a encetar la guerra, que fou el que s'esdevingué efectivament. El 1391 Sanluri, Sàsser i Vila d'Esglésies queien novament en poder dels sards i tota la Gal·lura es revoltava.

El 1392, Joan I començà a organitzar una expedició que havia de capitanejar ell mateix; la falta de diners i la mala administració impediren que el cos expedicionari fos prou important per a ésser encapçalat pel rei, de manera que l'expedició no es portà a terme, bé que les tropes reunides reforçaren la defensa de les posicions catalanes a Sardenya i auxiliaren l'infant Martí a Sicília, que tenia dificultats per a imposar l'autoritat de la seva nora, la reina Maria de Sicília.

Mentrestant, els sards de Brancaloneo Doria continuaven guanyant terreny, de manera que quan Martí l'Humà accedí al tron, el 1396, la situació tornava a ésser gairebé tan desesperada com en els pitjors moments del regnat del Pere el Cerimoniós. El 1397 hom temia que fins i tot Càller i l'Alguer no podrien resistir un atac dels sards. Les dificultats financeres dels inicis del regnat de Martí l'Humà impediren que el monarca pogués enviar a Sardenya els reforços, provisions i diners que calien, de manera que els oficials de l'illa hagueren d'acudir al vell recurs de l'embarcament de mercaderies i vidualles i a la desviació de vaixells.

De 1396 a 1400 tenim notícia d'almenys sis preses de vaixells per les naus o les galeres de guarda a Sardenya i de la venda de llurs

mercaderies per a proveir a les necessitats de defensa, a més d'altres preses a càrrec de veïns de l'Alguer i de Càller que es dedicaven al cors ocasionalment; tenim documentades almenys tres preses més d'aquesta mena.

Càller i l'Alguer, ports francs de corsaris

Però allò que caracteritza aquest període dels darrers anys del segle XIV i primers del XV és que Càller i l'Alguer es convertiren en port franc de molts corsaris de fora, que hi trobaven mercat on vendre llurs preses i on poder descansar i comprar el que els manqués. En contrapartida, els corsaris asseguraven l'aprovisionament de les places catalanes i col·laboraven de tant en tant en tasques de defensa de l'illa. Aquests fets eren tan coneguts arreu d'Europa que la cort catalana rebia reclamacions exigint la restitució de mercaderies o vaixells presos per corsaris abans que es confirmés que havien anat a parar efectivament a Sardenya, cosa que no s'esdevenia pas en tots els casos.

Entre aquests corsaris que freqüentaven els ports sards cal citar principalment els castellans Diasánchez de Portocarrero, Diego Gonçalvez de Valderrama o de Barrasa, Sancho Navarro, Fortún de Sarau, de Motrico, patró de la «barxa» dita de l'Hospital, Sancho de Boitron, Juan del Castillo o Castrillo, Nicolás i Juan Jiménez, de Cadis, i els catalans o valencians Joan Martines d'Eslava, dit Bord d'Eslava, i Guerau Desguaneç entre d'altres.

El més famós de tots fou Diego Gonçalvez de Valderrama o de Barrasa, que fou temut a tot el Mediterrani occidental, fins al punt que a Catalunya alguns consideraven prudent, abans d'emprendre un viatge marítim, obtenir una carta reial adreçada al corsari a fi que no molestés el portador.

Probablement havia servit l'infant Martí a Sicília, o potser els Anjou de Provença, i es dedicà després al cors. Consta que el 1398 havia col·laborat en la defensa de Càller i altres castells sards atacats per Brancaloneo Doria. Aquest any el rei Martí li concedí que pogués entrar a totes les ciutats, viles i castells de la seva senyoria per a comprar armes i vidualles, facultat que li retirà pel març de 1399, després d'uns atacs piràtics contra genovesos, que havia portat a terme justament quan s'estava negociant la reforma de la pau amb Gènova, de manera que fou una de les causes del fracàs de les converses. Entre aquests atacs contra genovesos cal incloure la presa de les mercaderies dels italians establerts

a Barcelona Domenico di Benedetti i Gabriele Boni, mercaderies que havien estat carregades a Gènova a la nau de Guillem Bernat de València; entre elles hi havia algunes peces de vellut vermell i d'«atzeytoni» que justament feia venir el mateix rei per a lluir-los el dia de la seva coronació.

Però al rei li convenia oblidar aquests incidents irritants. Diego Gonçalvez de Valderrama tenia llavors tres naus i el rei necessitava que cobris la defensa de Càller els primers mesos del 1399, fins que hi poguessin arribar reforços. Pel desembre d'aquest mateix any el rei concedia la facultat de vendre a Sardenya les mercaderies preses per ell en cors, mentre no fossin, és clar, dels seus súbdits o de països amb els quals estava en pau.

Diego Gonçalvez de Valderrama féu ús d'aquesta facultat, però no pas precisament com esperava el rei, ja que el mes de gener de l'any següent, 1400, portà a vendre a Sardenya mercaderies preses a tres naus castellanes prop del cap de Sant Vicenç i tres naus genoveses i una de castellana que havia pres al port de Cadis.

Aquesta proesa de Valderrama i les pirateries comeses per altres corsaris castellans com Sancho de Boitrón al mateix temps, portaren grans complicacions diplomàtiques al rei Martí, ja que després de perjudicar mercaders de nombrosos països, i molt especialment genovesos, s'havien refugiat a Sardenya. Per això hagué d'ordenar que aquests corsaris fossin empresonats i els béns robats restituïts als seus propietaris legítims.

Pel mes d'abril, però, el monarca ordenà de retenir a Barcelona alguns mercaders genovesos i un de castellà que havien d'anar a Sardenya a reclamar aquests béns; el monarca considerà que no era un moment oportú per a fer reclamacions després de la pèrdua de les tropes que havien anat a fornir el castell d'Aiguafreda. El rei desitjava imposar ordre i complaure els mercaders que es queixaven dels perjudicis que els corsaris i els mateixos oficials de l'illa causaven a llurs negocis, però la situació a Sardenya era tan difícil que desaconsellava castigar els qui podien col·laborar en la defensa de l'illa.

L'expulsió dels corsaris de Sardenya, objectiu del pariatge

Finalment, els mercaders catalans prengueren la iniciativa, amb el consentiment del rei, de convocar un Parlament de ciutats marítimes per tal de buscar una solució al problema de la inseguretat de les rutes del mar. El Parlament es

reuní a Tortosa a començament del 1400 i decidí atacar el mal a la seva arrel subministrant els diners necessaris per a mantenir les posicions catalanes a Sardenya, diners que s'obtidrien a través de la convocatòria d'un pariatge.

El pariatge era una organització conjunta entre dos poders per a un objectiu comú. En aquest cas els dos poders eren la Corona i les ciutats marítimes, i l'objectiu comú, la defensa de Sardenya i la protecció del comerç marítim. Les ciutats havien d'assumir les dues terceres parts de les despeses del sosteniment de Sardenya i el rei l'altre terç. Els síndics de les ciutats exigien a canvi que s'acabés la protecció a la pirateria a Sardenya i que cap pirata no hi pogués ésser acollit ni tampoc en els territoris de Catalunya, València i Mallorca. Tots els guiatges a corsaris havien d'ésser revocats i de llavors endavant havien d'ésser castigats i les mercaderies preses havien d'ésser retornades.

Les altres condicions imposades foren: la divisió de la governació general de Sardenya en dues governacions, com era antigament, i que el càrrec no pogués ésser ocupat ni per barons, ni per nobles, ni per substituïts, ni tampoc per un temps de més de cinc anys; semblantment, demanaren també la divisió de la batllia general en dues batllies; els síndics de les ciutats exigiren també que el poder dels governadors fos limitat —ja que creien que la revolta havia nascut i crescut per llurs «sobergaries e voluntaris proceses»— i que els càrrecs menors de l'administració fossin concedits a habitants de Càller i de l'Alguer. Per tal de conèixer millor les necessitats de l'illa demanaren també que els síndics de Càller i de l'Alguer assistissin a les Corts generals i a les particulars de Catalunya i de Mallorca. De moment, fou acordat d'enviar a Sardenya tres persones amb plens poders per a inspeccionar la situació de les places catalanes, estudiar llurs necessitats en matèria de defensa, fer el recompte dels recursos de què hi disposava el rei i fer enquesta contra els oficials reials que hi havien governat o administrat en els darrers deu anys. Per tal de subvenir a les despeses de defensa de l'illa, el Parlament acordà imposar un dret o impost sobre el comerç marítim conegut pel nom de dret del pariatge, com la mateixa organització. Cada any caldria destinar 25.000 florins a la defensa de Sardenya, que havien de sortir d'aquest impost i de l'aportació del rei. Uns «defenedors de la mercaderia» i uns clavaris nomenats a cadascuna de les ciutats que participaven en el

25. Escritura del notari callerès Pere Duran del 1463 per la qual Joan Brandi ven al comte de Cocentaina Joan Rois de Corella la nau Santa Maria presa pel pirata «L'Anglès» a un altre pirata anomenat «Lo Cigne de Portugalla». (Càller, Archivio di Stato, Atti notarili della tappa di Cagliari, Notaio Pietro Durante, vol. 268).

26. El rei Martí l'Humà i Martí el Jove als retrats del famós «roflle genealògic» del monestir de Poblet.

pariatge s'ocuparien de recollir aquestes quantitats i d'enviar-les directament als administradors de Sardènyia, que les haurien de dedicar íntegrament a la defensa de l'illa.

El pariatge fou publicat a Barcelona el 26 d'abril de 1401 i tot seguit la ciutat prestà a l'organització tres galeres a fi que poguessin ésser dedicades a la persecució dels corsaris i a la defensa de Sardènyia, on sembla que van anar efectivament abans del juliol de 1401. Més endavant, Barcelona, València i Ciutat de Mallorca es feren responsables cadascuna de l'armament d'una d'aquestes tres galeres.

La situació de les places catalanes era llavors d'una gravetat extrema. Mentre se celebrava el Parlament, pel maig de 1400, el lloctinent del governador general de Sardènyia, Francesc Joan de Santa Coloma, havia tramès missatgers al rei per fer-li saber que, si no li enviava diners per a pagar els soldats de cavall i de peu, els guardes de les torres i muralles i els escoltes i descobridors, el castell de Càller i les seves dependències podien perdre's, però pel juliol encara no havia pogut enviar els reforços ni els diners promesos. A final d'agost el rei donà ordre d'enviar-li 1.100 florins d'or i pel setembre sembla que hi envià algun contingent de soldats i, a més, un metge, mestre Bonjuà, físic de la casa reial, ja que hi havia epidèmia al castell de Càller.

Pel juny de 1401 el castell de Longosardo estava assetjat i en gran perill de perdre's; hi faltaven queviures i no hi havia prou tropa. Per aquest motiu el rei ordenà que hi anessin immediatament les tres galeres armades pel pariatge (que pel juliol encara no havien sortit) i, a més, les dels corsaris Guerau Desguanecs i Arnau Aymar. Cursà, a més, una circular a tots els patrons de nau catalans perquè acudissin a Longosardo i demanà al corsari Diego Gonçalvez de Valderrama, àlies Barrasa, que hi anés també amb les seves tres naus armades, promentent-li una bona remuneració, però aquest aprofità l'excusa de l'auxili a Sardènyia per a prendre, dins del port d'Alacant, dues barques castellanques que portaven mercaderies de catalans. A mitjan agost encara no havia anat a Longosardo, on sembla que el perill més gros ja havia passat.

La situació a Càller també havia estat difícil i pel juny Francesc de Santa Coloma, lloctinent general del governador de Sardènyia, havia embargat fusta d'abet i de castanyer carregada a la coca de Bartomeu Samella, de Cotlliure, llavors al

port de Càller, valorada en 100 florins, que fou venuda per tal de pagar els soldats. El pariatge hagué de fer-se càrrec, el 1404, del pagament de la indemnització al propietari, el mercader mallorquí Joan Ullà.

El pariatge trigava una mica a organitzar-se; per l'octubre el rei protestava perquè encara no havia estat enviat cap auxili a Sardènyia i responsabilitzava els «defenedors» de la mercaderia dels desastres que poguessin esdevenir-se per aquesta causa. Al començament de novembre de 1401 la situació tornava a ésser tan greu, especialment a l'Alguer i a Longosardo, que el monarca havia de demanar ajut novament als corsaris perquè acudissin a Sardènyia a salvar la situació. Hi foren cridats Arnau Aymar, Jaume Anglès, Joan Bartomeu, Joanuto Pàmies, Diego Gonçalvez de Valderrama, Nicolás Jiménez i altres. A la darrerria de gener del 1402 sembla que finalment els defenedors de la mercaderia pogueren enviar socors a Sardènyia, però durant tota la vigència del pariatge els retards foren habituals a causa de la dificultat de recollir els diners procedents del dret del pariatge, sobretot a Perpinyà, Tortosa i Ciutat de Mallorca. Potser per aquesta causa els oficials reials de Sardènyia no abandonaren llurs procediments habituals per a aconseguir diners, que al seu torn provocaven nous retards en la trama de la subvenció. Pel juny del 1401 el lloctinent del governador de Càller confiscà la nau de Joan Terrades de Cotlliure i els vins de Calàbria que portava, però els damnificats obtingueren a Barcelona una empara judicial sobre els 25.000 florins del pariatge com a garantia de la indemnització o el retorn de la nau i les mercaderies, de manera que es tornava al cercle viciós de sempre. A la darrerria del mateix any o al començament de l'any 1402 la galera patronejada per Juan del Castillo, que pertanyia a Juan Gonçalvez de Morança, oncle de Diego Gonçalvez de Valderrama, prengué als mars de Provença una naveta arrendada per Luchino Salvago, que portava mercaderies de catalans i d'estrangers i la portà a Sardènyia per vendre. Allí els oficials reials primer empararen la nau i les mercaderies per retornar-les, però després les vengueren i esmerçaren el producte obtingut en despeses necessàries per al castell, quantitats que després foren reclamades per Juan del Castillo.

Sembla que un dels corsaris castellanons anomenats Jiménez s'havia refugiat també a Càller cap al juny del 1402; els defenedors de la mercaderia de Barcelona enviaren mis-

satge urgent al governador exigint que l'empresonés i li embargués les naus i els béns, ja que era responsable de diversos robatoris fets a catalans i a d'altres.

Durant l'any 1403 tenim notícia de la presa de diverses barques genoveses per galiotes armades de l'Alguer. El rei ordenà que si el governador i el capità de Longosardo eren culpables de negligència en aquest cas, llurs béns haurien de servir per a indemnitzar els genovesos, sino la compensació hauria de sortir dels diners del pariatge.

També aquest any el governador del cap de Logudor, Ramon Satriella, embargà diverses mercaderies —principalment draps de llana—, carregades en el lleny patronejat per Bernat Collell, de Sant Feliu de Guixols, i les vengué per a destinar el producte a la paga dels soldats i a la reparació de les muralles.

Malgrat tot, sembla que durant els tres anys de vigència del pariatge les preses en cors i els embargaments havien disminuït i en tot cas els danys havien estat indemnitzats. A més, encara que no s'havia guanyat terreny, les posicions catalanes s'havien mantingut; continuaven en situació precària, és cert, i a finals de l'any es trobaven sense visualles i amb els soldats disposats a desertar si no rebien el salari i queviures, però almenys no s'havien perdut. En conjunt, doncs, el resultat del pariatge havia estat positiu, i més si sumem als seus èxits la confirmació de la pau amb Gènova, negociada a petició de les ciutats marítimes del pariatge, que pagaren les despeses de la negociació. La pau amb Gènova ajudà també a restablir la seguretat en el mar, on els incidents entre catalans i genovesos havien estat constants.

Tot i que aviat es demostrà que no n'hi havia prou amb el pariatge per a defensar les places catalanes a Sardenya, aquest fou prorrogat perquè almenys servia per a canalitzar la indemnització als mercaders robats per pirates amb base a l'illa o a víctimes d'embargaments.

El 1404, per exemple, arribà una reclamació de Luís d'Anjou, pretendent al tron napolità, exigint la devolució d'un bergantí que portava robes, vaixella de plata i altres béns de Jean de «Buey», camarlenc seu, bergantí que havia estat pres per una nau armada de Longosardo prop de les illes Ieras el 1403. També l'any 1404 el Consell de Cent de Barcelona decidia pagar 1.000 florins dels destinats a la defensa de Sardenya a un castellà que havia estat robat a Càller quan portava robes per valor de 3.000 florins; la ciutat esperava així evitar una represàlia de Castella.

L'ajut de la Diputació del General i de les Corts de Catalunya

La difícil situació de Sardenya i l'augment de la pirateria obligaren a recórrer a instàncies més altes que no pas les ciutats marítimes per tal de trobar una solució. El mateix any 1404, pel novembre, la Diputació del General acordà concedir al rei un préstec de 40.000 florins que seria descomptat del donatiu de les primeres Corts que se celebressin. Els membres dels braços hagueren de donar llur consentiment per a fer el préstec. D'aquests 40.000 florins, 13.000 foren concedits al rei per al manteniment de la seva casa i els 27.000 restants foren destinats a la defensa de Sardenya i a la lluita contra la pirateria. Els oficials reials a Sardenya havien de prometre no acollir ni protegir corsaris que haguessin atacat catalans o súbdits de nacions amigues mentre durés la distribució d'aquesta subvenció, ni tampoc permetre que s'armessin naus en cors en els ports sards, per molt necessitats que estiguessin.

El capità de Longosardo accedí a fer aquesta promesa, el governador de Càller hi posà més dificultats, però el governador de l'Alguer, Ramon Satriella, i els consellers de la vila, s'hi negaren totalment i fins i tot arribaren a amenaçar i a maltractar el notari barceloní Antoni Lledó, que havia estat enviat per obtenir aquesta promesa. Barcelona havia embargat la meitat de la suma destinada a socórrer Càller i l'Alguer perquè servís per a indemnitzar els comerciants barcelonins damnificats per pirates sortits dels dos ports, de manera que el governador Satriella amenaçà d'armar una nau i perseguir les naus catalanes si no rebia la subvenció que pertocava a l'Alguer. La nau havia pertangut al famós corsari Diego González de Valderrama, àlies Barrasa, que tenia una temporada de mala estrella. La hi havien presa els corsaris Juan Jiménez i Juan Pérez Barbes, els quals l'havien venuda als consellers de l'Alguer.

La subvenció de la Diputació del General tampoc no fou suficient per a consolidar el domini català a l'illa ni per a suprimir el focus de pirateria que generava la llarga guerra amb els Arborea.

Finalment, les corts de Catalunya reunides el 1408 a Sant Cugat i a Barcelona es decidiren a proporcionar al rei Martí l'Humà l'ajut necessari per a organitzar una expedició potent amb la qual hom esperava posar fi a una guerra en la qual tants catalans havien perdut la vida, de manera que, segons afirmava el monarca, gairebé no hi havia qui no tingués a Sardenya la sepultura de

germans, pares o altres parents. Però encara hi havia de morir l'hereu de la Corona, Martí el Jove, rei de Sicília, i la guerra s'havia d'allargar uns quants anys més fins a apagar-se amb el pacte signat el 1414 pel vescomte Guillem III de Narbona, hereu dels jutges d'Arborea, pel qual renunciava als seus drets a Sardenya, renúncia que es féu efectiva el 1420.

NOTA

BIBLIOGRÀFICA

Les fonts arxivístiques utilitzades en el present treball són: ARCHIVIO DI STATO DI CAGLIARI, B 7, ff. 13 r.-v., 36 r.; ARCHIVIO DI STATO DI GENOVA, Notaio Michele Teglia, 1; ARCHIU DE LA CORONA D'ARAGÓ, Cancelleria, Processos de Corts, reg. 9; Cartes reials de Joan I, 1111, 1113; Cartes reials sense classificar, I, 3; Registres 1095, f. 38 r.; 1229, f. 75 r.-v.; 1255, f. 6 r.; 1428, f. 10 r.-v.; 1924, f. 41 r.-v.; 1951, ff. 74 v.-75 r.; 2116, f. 1 r.-v.; 2139, ff. 170 v.-171 r.; 2143, f. 166 r.-v.; 2167, ff. 24 v., 27 r.-v.; 2168, ff. 7 v.-8 r.; 2169, f. 6 r.; 2170, ff. 108 v., 169 r.; 2172, ff. 39 v., 66 v.-67 v.; 2173, ff. 48 r.-v., 133 r.-v.; 2174, ff. 119 v.-120 r., 2175, ff. 68 v., 119 v.-120 r.; 2177, ff. 35 v.-36 r., 56 v.-57 v.; 2178, ff. 18 v.-19 v., 120 v.-121 r.; 2179, f. 58 v.; 2211, f. 1 r.-v.; 2230, ff. 76 v.-77 v., 79 r.-80 r.; 2232, f. 4 v.; 2239, ff. 20 v., 56 v., 134 r.-v.; 2240, f. 25 r.; 2242, ff. 33 v., 94 r., 102 v.; 2243, ff. 13 r., 66 r.-67 r., 91 v.-92 v., 101 r., 108 r., 136 r., 138 r.; 2244, ff. 41 r., 44 r., 45 r., 64 r., 84 v., 101 r., 120 v.-121 v.; 2245, ff. 19 v.-20 r., 176 r.-v. ARCHIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA, Llibre del Consell, 28, ff. 54 r.-v., 104 bis, 116 r.-v.; Lletres reials originals, sèrie A, 172, 173; Lletres Comunes originals, vol. 2, 186, vol. 3, 38; Marina, caixa s. XIV-XV; Libre Verd, II, ff. 123 v.-126 v.; Consolat de Mar, Semestres, I, f. 52 r. ARCHIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA, G. DONADEV, *Liber 1º requisitorium*, ff. 16 v.-18 v.; Pere Martí, manual de 1370-1373, ff. 62 r.-64 r.

Els estudis més útils per a aprofundir el tema són: A. BOSCOLO, *La politica italiana di Martino il Vecchio, re d'Aragona*, Padova, 1962; F.C. CASULA, *Carte reali diplomatiche di Alfonso il Benigno, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua, 1970; Id., *Carte reali diplomatiche di Giovanni I il Cacciatore, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Padova, 1977; Id., *Profilo storico della Sardegna catalano-aragonese*, Càller, 1982; *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña. Cortes de Cataluña*, publ. por la Real Academia de la Historia, Madrid, 1896-1922, vols. 1-2, 4 i 5. L. D'ARIENZO, *Carte reali diplomatiche di Pietro il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua, 1970; M.T. FERREX I MALLOL, *Els corsaris castellans i la campanya de Pero Niño al Mediterrani. Documentis sobre «El Victorial»*, «Anuario de Estudios Medievales», 5 (1968), pp. 265-338; Id., *Dos registros de l'«Officium Maris» de Gènova (1402-1403, 1408-1410)*, «Atti del I Congresso Storico Liguria-Catalogna», Bordighera, 1974, pp. 248-348; G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, Pàdua, 1971-1982, 3 vols. S. LIPPI, *L'Archivio comunale di Cagliari*, Cagliari, 1897; E. PUTZULU, *Pirati e corsari nei mari della Sardegna durante la prima metà del secolo XV*, «IV Congresso de Historia de la Corona de Aragón», Palma de Mallorca, 1959, I, pp. 155-171.